

Det økologiske økonomiparadigme

- en sproglig genopdagelse af den aristoteliske økonomiforståelse

af Erik Christensen

I denne artikel vil jeg præsentere det videnskabsfilosofiske grundlag for det nye økologiske økonomiske paradigme, eksemplificeret ved en analyse af økonomi-opfattelsen hos den måske mest fremtrædende økologi-økonom, amerikaneren Herman E. Daly (f. 1938). Økologisk økonomi (i modsætning til miljø-økonomi) etablerede sig internationalt som tværvidenskabelig subkultur i 1987 ved dannelsen af International Society for Ecological Economy (ISEE), der i 1989 begyndte at udgive tidsskriftet *Ecological Economics*. Herman E. Daly har været redaktør af det nye tidsskrift og må betragtes som en af de centrale paradigmeskabere i den nye økologiske økonomi. Daly var i en årrække fra slutningen af 1960'erne økonomiprofessor ved Louisiana State University i USA, fra 1988-94 fungerede han som seniorøkonom i Verdensbanken, og han er i dag professor i økonomi ved universitetet i Maryland, USA.

Når man så klart kan udpege Daly som paradigmeskaber for den nye ligevægtsøkonomi, hænger det sammen med, at han allerede i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne med udsigten til de store globale økologiske problemer fremlagde skitser til en nyorientering af den økonomiske teori, der byggede på ændrede filosofiske opfattelser af både menneske og natur.

I analysen af Dalys paradigme vil jeg først trække nogle lange linier i økonomi-filosofiens historie for nærmere at begrunde påstanden om at se Dalys tanker som en delvis genoplivning af et aristotelisk paradigme i økonomien (Kern 1983). Dernæst vil jeg kort redegøre for den sproglige og retoriske vending, der er sket i dele af samfundsvidenskabens i de sidste år. Den stigende økologiske bevidsthed har hos de nye økologiske økonomer været forbundet med en stigende sproglig bevidsthed. Hos Daly kan man se, at et paradigmeskift er forbundet med ændring af en række grund-metaforer i den økonomiske videnskab. For at ændre opfattelse af verden må man bruge nye og andre billeder af verden (metaforer). Og videnskab har også en retorisk funktion. Videnskabelige billeder kan ses som handlinger, der er med til at overbevise os om, hvordan verden ser ud.

Fra det 'aristoteliske' til det 'newtonske' paradigme i økonomien

Grundlæggeren af den moderne økonomiske videnskab, Adam Smith (1723-90), var som bekendt professor i moralvidenskab, og økonomi blev set som en sfære i intim sammenhæng med etiske og politiske problemer. Hos ham kunne man stadig se forbindelsen til den aristoteliske tradition, hvor økonomi blev set i sammenhæng med skabelsen af det gode samfund.

For Aristoteles (384-322 f.Kr.) var mennesket et fællesskabsvæsen, der kun kunne realisere sig selv i et samfund. Det højeste mål var skabelsen af dyden i det gode samfund. Men et samfund kunne kun eksistere, hvis det var materielt selvforsynende, og der eksisterede

en vis retfærdighed, så alle kunne få muligheder for at udvikle sig i fællesskab. Her ser jeg bort fra Aristoteles' syn på kvinder og slaver.

Aristoteles skelnede mellem to former for økonomi. På den ene side en god, naturlig form, hvor økonomi var et middel for et højere ikke-økonomisk mål ('økonomia'). Økonomi skulle tjene det højeste mål, skabelsen af det gode samfund:

Én Form for Erhvervelse kan derfor naturligt betegnes som en Del af Husførelsen. Det, som skal bruges, maa enten forefindes eller Husførelsen maa gaa ud på at skaffe det til Veje, for at der kan findes et Forraad af de Ting, som er nødvendige til Livets Ophold og nyttige i Statens og Husholdningers Fællesskab. Det ser ud til, at sand Velstand opstaar på denne Maade, thi Erhvervelser af denne art, er tilstrækkelige til en god Livsførelse, er ikke ubegrænsede (...) Der er nemlig en Grænse for Erhvervelse af Rigdom ligesom der er i ethvert andet Fag (Aristoteles 1946, 23).

På den anden side kunne økonomi imidlertid også antage en anden, unaturlig form, hvor økonomi blev et mål i sig selv ('krematistik'):

Der gives en anden Maade at erhverve på, som man i Almindelighed og med Rette kalder kunsten at tjene Penge, hvorved der ikke synes at være nogen Grænse for Rigdom og Erhvervelse: at det skulle være en og det samme som den i det forudgaaende omtalte, mener mange ud fra den Kendsgerning, at den er tilknytning til den, men de er ikke identiske, skønt de heller ikke står hinanden særlig fjærnt; den første er givet af naturen, hvad den anden ikke er, idet den mere beror på erfaring og faglig dygtighed. (Ibid., 24)

Og senere: "Medens Kunsten at tjene Penge, som nævnt, er dobbelt, og den ene er Handel, den anden Husførelse, den sidste nødvendig og agtværdig, den anden en Art Bytning, som med Rette kritiseres, da den ikke er naturlig men en Maade, hvorpå man udnytter hinanden" (Ibid., 29).

Det var denne skelnen, der lå bag den ungarskfødte amerikanske økonomihistoriker Karl Polanyis berømte to definitioner af, hvad økonomi er, den formelle og den substantielle:

Den første betydning, den formelle, udspringer fra mål-middel-relationens logiske karakter og findes i begreberne økonomisering eller økonomisk; fra denne betydning udspringer knaphedsdefinitionen af økonomi. Den anden, substantielle betydning peger på den elementære kendsgerning, at mennesker ligesom andre levende væsner ikke kan eksistere ret længe uden fysiske omgivelser, som understøtter og ernærer dem; det er oprindelsen til den substantielle definition af økonomi. De to betydninger, den formelle og den substantielle, har ingenting tilfælles. (Polanyi 1977, 19, egen overs.)

Det var denne aristoteliske skelnen, mellem økonomi som middel og som mål i sig selv, der fik Polanyi til at betragte Aristoteles som en helt central person i den økonomiske videnskabs historie:

Han vil blive set som én, der greb problemet med menneskets 'levebrød' an med en

radikalitet, som ingen forfatter om dette emne senere var i stand til - ingen har nogensinde boret dybere i den materielle organisering af menneskets liv. (Polanyi 1957, 66, egen overs.).

Denne sammenhæng og spænding i opfattelsen af, hvad økonomi er, er gået tabt i de sidste 100 år. Økonomi er i stigende grad blevet opfattet som et mål i sig selv, og videnskabeligt er den formelle opfattelse af økonomi blevet helt dominerende.

I forbindelse med det kapitalistiske samfunds udvikling og den videnskabelige specialisering blev økonomi, forstået som menneskers materielle produktion, så at sige 'løftet' ud af samfundet og naturen. Man satte nu natur og samfund som nogle faste størrelser, 'alt andet lige', og koncentrerede sig i den indre videnskabelige arbejdsdeling herefter om at rendyrke modeller for at forstå og forklare den økonomiske fordeling og vækst i et samfund. Det kunne kun ske, fordi mennesker og natur i praksis i stigende grad blev gjort til økonomiske varer, hvorved man samtidig mistede sansen for, at mennesker og natur ikke kun kan reduceres til at være varer i al generalitet, men er nogle særlige typer af varer, der har nogle egenskaber, der kan ødelægges. Med den videnskabelige arbejdsdeling blev synsfeltet begrænset, og man mistede samtidig sansen for økonomiens grænser.

Efter det naturvidenskabelige gennembrud i forbindelse med den industrielle revolution stod fysikken som prototypen på, hvad videnskab var. Den dannede også forbillede for den økonomiske videnskab. Og matematik blev ikke alene set som grundlaget for fysikken, men også for andre videnskaber. Det er på den baggrund, at den amerikanske økonom Walter A. Weiskopf (1979) med en rammende metafor har betegnet den klassiske og den neo-klassiske økonomi som præget af et 'newtonsk' paradigme. Det var den samme tankemodell, som lå i den klassiske fysiks model for planetsystemets eller et urs bevægelser. Økonomien blev set som et lukket system, der blev bevæget af udefrakommende uafhængige faktorer, og systemet var selvregulerende og bevægede sig mod en bestemt, forudsigelig ligevægt.

Økonomiens faktiske og forståelsesmæssige selvstændiggørelse kan tilbageskuende ses som en nødvendig frigørelse fra hæmmende og religiøse normer og som værende nødvendig for at få en økonomisk vækst og en legitimering af en ny kapitalistisk industriel produktionsform. Men i dag er hovedproblemet i den industrialiserede del af verden ikke at afskaffe en generel fattigdom og skabe yderlige vækst, men er snarere af fordelingsmæssig og økologisk karakter, at ændre vækstens karakter, så den både nationalt og internationalt bliver socialt og økologisk forsvarlig. Det var hovedbudskabet i Brundtlandrapporten (*Vor Fælles Fremtid* 1991), hvor en integration mellem økonomi og økologi både teoretisk og i den politiske beslutningsproces blev set som et af elementerne i strategien for skabelsen af en bæredygtig udvikling.

Den sproglige vending i samfundsvidenskaben

Den amerikanske filosof Richard Rorty (f. 1931) har talt om tre store vendinger i humanistisk videnskabsteori i dette århundrede (Simon 1990), der har sammenhæng med en ændring i opfattelsen af sprogets rolle i samfundet, hvor man er gået bort fra en ide om at se sproget som en afbildning af virkeligheden. Rorty taler for det første om en 'sproglig vending',

hvilket betyder, at man går fra at betragte sproget som et billede af verden til at se det som en genstand i sig selv. For det andet taler han om en 'fortolkende vending', hvilket betyder, at sproglig reception (læsning, fortolkning) også ses som en handling. Og for det tredje taler Rorty om en 'retorisk vending', hvilket betyder, at der i alle sproglige ytringer ligger et forsøg på overtalelse, at videnskab også ses som forsøg på overtalelse, som en form for retorik. Alle videnskabelige teorier forsøger, ligesom alle andre tekster, at overbevise nogle modtagere om et synspunkts rigtighed.

Retorik forstås normalt som læren om veltalenhed og defineres mere bredt som den sproglige fremstillings kunst. Historisk synes der altid at have eksisteret to helt forskellige opfattelser af retorikken, en snæver teknisk som kunsten at overtale og en meget bredere som den sproglige fremstillings kunst, som praktisk argumentation.

Al viden er metaforisk. Vi ser verden igennem 'billedmønstre', og vi forstår ting og situationer ved at overføre disse billedmønstre fra et område til et andet. Noget får først mening og betydning ved at gøre en forskel, og vort 'udsyn' igennem sproget sker altid fra et standpunkt. Alt hvad vi ved, er viden om noget, der er skabt og set fra et bestemt synspunkt. Det er konklusionen hos de amerikanske sprogforskere George Lakoff og Mark Johnson (Lakoff og Johnson 1987, Lakoff 1987 og 1996), der i de senere år har arbejdet med at kortlægge metaforernes rolle for sproget og videnskaben inden for den såkaldte kognitive lingvistik. De har vist, at hele vores sprog, dagligliv og politik er gennemsyret af metaforer, og at vi strukturerer vores erfaringer ud fra nogle fundamentale 'billedmønstre'.

Igennem sprogets metafordannelse er vi alle bevidst og/eller ubevidst hele tiden med til at reproducere og skabe bestemte samfundsmæssige virkeligheder. Videnskabelig og politisk uenighed kan tit henføres til forskellige anvendelser og vægtninger af sproglige metaforer.

Videnskabernes begrebsverdener består i meget høj grad af det, den amerikanske teknologi-filosof Donald A. Schön kalder 'sovende metaforer' (Schön 1963, 79). Videnskabeligt arbejde består blandt andet i en bevidstgørelsesproces omkring, hvilke ubevidste metaforer man er præget af, og hvilke nye metaforer man kan skabe. Ved at blive bevidst om de ubevidste metaforer, man uvilkårligt tænker og handler i, bliver man klar over sprogets ubevidste begrænsninger for ens udsyn. Desuden kan en mere bevidst brug af nye metaforer være med til at løse problemer på nye måder. Det er det, de økologiske økonomer har gjort.

Forskellige metaforyper og den retoriske firkant

Økonomerne Arjo Klamer og Thomas C. Leonard har lavet en nyttig skelnen mellem forskellige typer af metaforer. En almindelig type metaforer kalder de pædagogiske metaforer. "Effektive pædagogiske metaforer skaber typisk mentale billeder i vores bevidsthed, hvorved publikum kan danne sig et klart billede af et ellers kompliceret begreb." (Klamer og Leonard 1994, 31, egen overs.). Et eksempel på en pædagogisk metafor er fx det cirkulære strømndiagram, som bruges til at vise sammenhængen i det økonomiske system, eller det fysiske billede af gallakserne opfattet som prikker på overfladen af en ballon, der bliver pustet op.

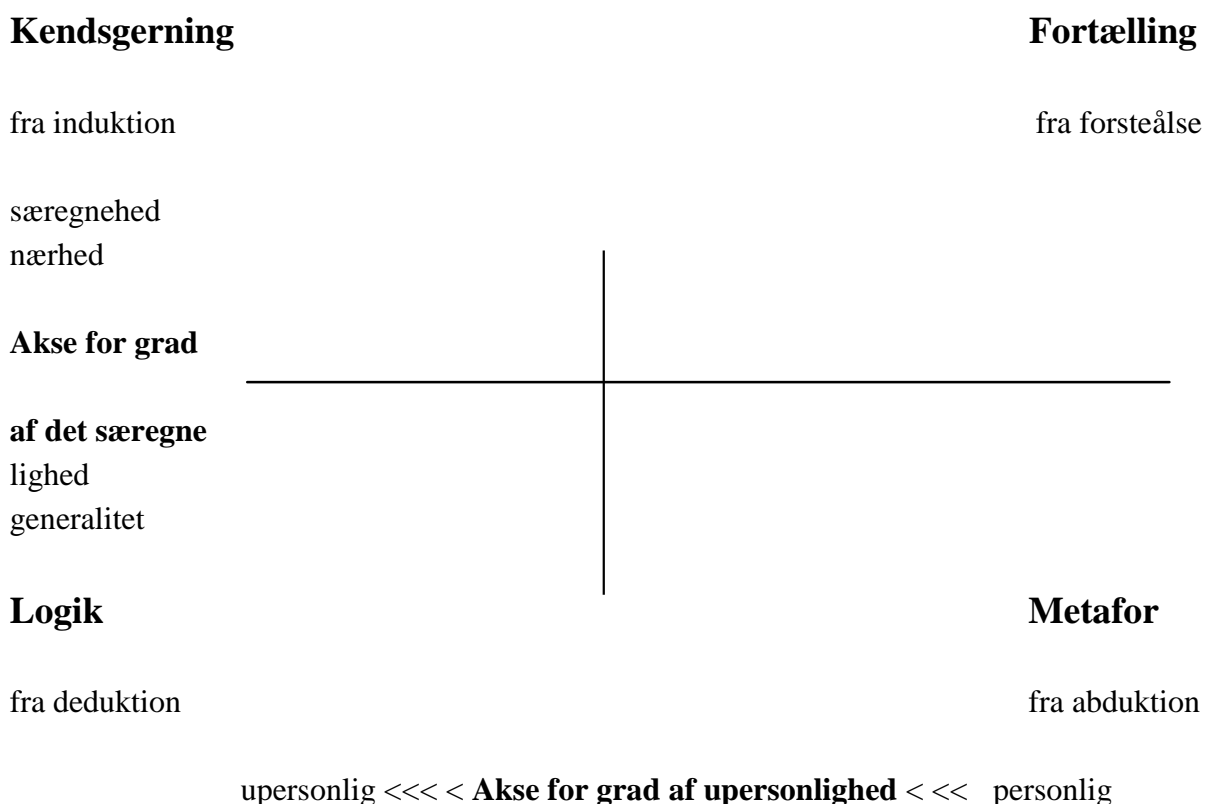
En anden type metaforer kaldes heuristiske metaforer."De tjener til at katalysere

vores tænkning og hjælper os med at se et fænomen på en ny måde.” (Ibid., 32, egen overs.). I modsætning til den pædagogiske metafor er den heuristiske metafor kun begyndelsen til en række spørgsmål og giver som regel anledning til en helt ny synsvinkel og teoridannelse på et område. Klamer og Leonard nævner begrebet ‘human kapital’ som eksempel på en heuristisk økonomisk metafor og ‘arbejde er en magtkamp’ som en heuristisk sociologisk metafor.

Endelig taler de om konstitutive metaforer, som er “de nødvendige begrebsmæssige skemaer, hvorigennem vi fortolker en verden, som vi enten ikke kan vide noget om, eller som foreløbig er ukendt.” (Ibid., 39, egen overs.). Som eksempel nævnes Stephen Peppers (1942) fire verdenshypoteser - organisme, mekanisme, formalisme og kontekstualisme - hvor den mekanistiske opfattelse af økonomien som en maskine er et eksempel. De konstitutive metaforer kan også kaldes grund-metaforer (‘root metaphors’).

Den amerikanske økonom Donald N. McCloskey (1986, 1990 og 1994), der har været det retoriske synspunkts pioner inden for økonomien, har opstillet en mere generel model for forskellige typer af retoriske redskaber, som han mener, at alle videnskaber benytter sig af, når de forsøger at dokumentere/bevise deres påstande. Det er fire principielt forskellige måder at ræsonnere eller argumentere på, der kan illustreres i en retorisk firkant:

Den retoriske firkant: De fire tankeprog:

(McCloskey 1994, 62, egen overs.)

Modellen viser, hvilke grundelementer der ligger i den sproglige påvirkning. En teksts (tales) påvirkning af sin læser (lytter) kan ske både igennem henvisning til og brug af: 1) fakta (kendsgerninger), 2) logik, 3) fortælling af en historie samt 4) brug af metaforer, og ofte vil

det ske igennem en kombination af disse elementer. McCloskey forklarer sin firkant på følgende måde:

De fire dele adskiller sig på forskellige måder. Kendsgerning og logik bliver sædvanligvis antaget for at være upersonlige, hvilket vil sige ukontroversielle; fortælling og metafor bliver anset for at være personlige. Delingen afspejler den retoriske situation, ikke Guds sandhed. Mange kendsgerninger er mere personlige end nogle metaforer. Langs den anden akse appellerer logik og metafor til lighed, kendsgerning og fortælling til tæthed, ren nærhed. Logik eller metaforer bruges, hvis man accepterer ligheden af et normalt ræsonnement af en første ordens prædikat-logik fx af ulve set i forhold til mennesker. Påstanden 'mennesker er ulve' hævder en lighed mellem menneskets verden og ulvenes verden. Modsat afhænger kendsgerninger og fortællinger af forening, ikke lighed. Vi taler om, at en fortælling 'hænger sammen', hvilket er det samme som at sige, at dens episoder er knyttet naturligt til hinanden. (Ibid., 62-63, egen overs.)

McCloskey mener, at der eksisterer en ulykkelig modernistisk dikotomi mellem videnskab og kultur, hvor positivistisk videnskab, der bygger på empiri og logik, er blevet sat over for humaniora, der bygger på fortællinger og metaforer. Det har skabt nogle 'dårlige' ('halve') videnskabsmænd. "En videnskabsmand med halvdelen af kulturen er en halv videnskabsmand." (Ibid, 63).

Ifølge McCloskey må alle videnskaber arbejde med alle fire felter i den retoriske firkant for at skabe en holistisk viden: "Dele af firkanten er ikke nok for en fuldstændig tænkning. Den påberåbte videnskabelige halvdel af firkanten, kendsgerning og logik, svarer ikke til en adækvat økonomisk videnskab eller endda en videnskab om klipper og stjerner. Den påberåbte humanistiske halvdel svarer ikke til en adækvat økonomi, kunst, eller endda en kritik af form og farve." (Ibid., 63, egen overs.) Efter McCloskeys opfattelse er god videnskab karakteriseret ved, at de fire felter afbalancerer og checker hinanden: "Én del af firkanten kontrollerer de andre deles værste umådehold. Kombinationen skaber sandhed for videnskab og visdom for politikken." (McCloskey 1990, 4, egen overs.)

McCloskeys budskab er, at den økonomiske videnskab næsten udelukkende har været præget af en modernistisk tænkning, hvor man kun har accepteret 'kendsgerninger' og 'logik', men at økonomi også bygger på 'metaforer' og 'fortællinger'. Derfor stiller han sig som opgave at fremdrage de metaforiske og narrative dimensioner i den økonomiske tænkning. De er nødvendige for at bringe "økonomien tilbage i menneskehedens fortsatte samtale."(Ibid., 73, egen overs.)

Videnskab må nemlig efter McCloskeys opfattelse ses som en løbende samtale, hvor man hele tiden forsøger at overbevise hinanden om nye resultater og synsvinkler. "God videnskab er god samtale", som McCloskey meget rammende udtrykker det (McCloskey 1986, 27). Derfor må retorik ses som et aspekt af den samfundsmæssige samtale. "Retorik er en teori om demokratisk pluralisme og om en generel uddannelse i et frit samfund." (McCloskey 1994, 385, egen overs.)

Dalys fortælling om den økonomiske videnskabs krise

Grundtrækkene til det nye økologi-økonomiske paradigme kan ses i Dalys første tidsskriftsartikel i 1968 ("*On Economics as a Life Science*") og hans første bog om ligevægtsøkonomi i 1973 (*Toward a Steady State Economy*). Paradigmet blev i de følgende år videreudviklet i flere bøger og tidsskriftartikler. I en større bog skrevet sammen med teologen John B. Cobb Jr. i 1990 (*For The Common Good*, oversat til dansk som *Det fælles bedste*, 1991) og i hans seneste bog i 1996 (*Beyond Growth*, oversat til dansk som *Efter væksten*, 1997) har han givet sit paradigme en mere videnskabsteoretisk dimension igennem en omfattende kritik af den dominerende neo-klassiske vækstøkonomis paradigme. I den seneste bog har han desuden udviklet en teori om en bæredygtig udviklingsøkonomi.

For Daly har al videnskab en betydning for den måde, vi orienterer os og handler på i virkeligheden. Den skaber synsvinkler, briller og retfærdiggørelser af vores handlinger. Videnskab er en vigtig del af den samfundsmæssige problemløsning (Daly 1991, 148) og består altid i en abstraktionsproces, hvor man med bestemte metaforer fremhæver bestemte dele af virkeligheden. Daly beskriver det således: "For at forklare empiriske fænomener var det nødvendigt at udvikle modeller, der simplificerede virkeligheden, således at de grundlæggende træk ved den blev fremhævet." (Ibid., 40). Spørgsmålet er, "om abstraktionerne er nyttige, altså om de vender opmærksomheden og energien i de bedst mulige retninger ved udformningen af økonomisk politik og praksis" (Ibid., 133). Forskellige metaforer peger altså på forskellige problemer.

Dalys videnskabsteoretiske bestræbelse er, at man skal indrette sine abstraktioner efter det, han kalder "den virkelige verdens behov" (Ibid., 33). Man kan aldrig undlade at abstrahere og skabe metaforer. Man skal blot vælge nogle bedre metaforer og være klar over, at de aldrig giver os det helt rigtige billede af virkeligheden: "Dette vil ikke gøre en ende på abstraktionerne eftersom alle tanker er abstraktioner, men det vil give os grundlag for at vælge nogle bedre abstraktioner, og for konstant at holde os de elementer, der abstraheres fra, for øje." (Ibid., 33). Det gale ved de nuværende metaforer og grundbegreber i økonomien er, at de får os til at overse væsentlige ting i virkeligheden. De får os ikke til at se farerne, og de får os til at overse både problemer og eventuelle løsninger på vores problemer. Vi befinder os i dag i en situation, hvor kendsgerningerne er blevet "vilde og uregerlige" (Ibid., 13-15) i forhold til de "tankeløse økonomiske dogmer", som han siger. Beretningerne om ozonlaget, klimaforandringer og biodiversitet betyder, at økonomer radikalt må skifte briller, så de forholder sig til virkeligheden.

Daly tilslutter sig Victor Ferkiss'(1974) beskrivelse af verdenssituationen: "Det nutidige samfund er låst fast i fire positive feedback-løkker, som må og skal brydes: den økonomiske vækst, der virker selvforstærkende, befolkningsvæksten, der virker selvforstærkende, den teknologiske forandring, der virker selvforstærkende, og en vis indkomstulighed, der ser ud til at være selvopretholdende og have en tendens til at forøge væksten inden for de andre tre områder. Den økologiske humanisme må skabe en økonomi, hvori økonomisk vækst og befolkningsvækst standses, teknologien bringes under kontrol og de store indkomstuligheder fjernes." (Ibid., 35).

På det videnskabsteoretiske plan lægger Dalys analyse op til at tegne følgende billede på den økonomiske videnskabs krise: Den befinder sig i samme ulykkelige situation

som den terrænløber, der er faret vild og nu tror mere på sit kort over terrænet, end på hvad han ser i virkeligheden.

Fra den engelske filosof Alfred North Whitehead (1861-1947) henter Daly begrebet 'den malplacerede konkretions fejl'. Denne fejlslutning går ud på, at man tager fejl af abstraktioner af virkeligheden og virkeligheden selv. Denne fejlslutning begår mange forskere, der fokuserer så meget på deres modeller, at de kommer til at tillægge abstraktionerne større værdi end virkeligheden selv. Daly udtrykker det således: "Abstraktioner, der accepteres af alle inden for faget, betragtes som selve virkeligheden" (Ibid., 49). "De kendsgerninger, der ikke har passeret til teorierne, er stort set blevet ignoreret" (Ibid., 45).

Den mest udbredte og grundlæggende form for malplacerede konkretioner i vores samfund generelt og i den økonomiske videnskab specielt er det, der er blevet kaldt "pengefetichismen" (Ibid., 52). Den består i at tage egenskaberne fra det abstrakte symbol på og målestok for bytteværdier, pengene, og derpå anvende dem på den konkrete brugsværdi, varerne i sig selv. Man antager uden videre, at hvad der gælder for bytteværdistrømmen (cirkulation), også gælder for ændringer i de fysiske brugsværdier. Man kan ikke se forskel på symbolerne og det, de symboliserer. Man tror, at hvis pengene kan flyde rundt i et cirkulært kredsløb, kan de fysiske varer også gøre det lige så ubesværet. Man tror, at hvis pengene kan vokse med renters rente, så kan realværdien og den fysiske vækst også gøre det samme. Man tror til sidst, at kortet af virkeligheden er den rigtige og eneste virkelighed og ikke blot en type (blandt mange typer) af kort over virkeligheden. Og det kan ende med, at man tvangsmæssigt prøver at indrette virkeligheden efter et bestemt kort af virkeligheden. En sådan tro og et sådant adfærdsmønster synes mange økonomer og politikere at have.

Store dele af den økonomiske videnskab vil gerne være redskab for konstruktion af en bestemt politisk verden i stedet for at være optaget af at udforme stadig nye kort af virkeligheden, der kan afsløre virkelighedens mangfoldighed og være med til at løse problemer på nye måder. Daly kalder det "deduktionens herredømme" (Ibid., 53), hvor der er en tendens til at "vurdere teori højere end kendsgerninger". Man forsøger ikke at omvurdere teorien efter kendsgerningerne, men at "omvurdere kendsgerningerne, så de svarer til teorien". (Ibid., 53).

Daly betragter det egentlig som en slags afgudsdyrkelse, "at vi fortsætter med at forveksle symbolet med den symboliserede virkelighed. Selv efter at symbolet er blevet en grov forvanskning af virkeligheden, fortsætter vi med at tilbede det" (Daly 1997, 317). Store dele af den videnskabelige verden har været med til at befordre pengefetichismen og magttilbedelsen. Daly mener fx, at den neo-klassiske økonomi har haft en negativ effekt, "fordi den modarbejder den sande forståelse af menneskets vilkår og styrer menneskenes arbejde i forkerte retninger." (Daly 1991, 149).

En årsag til den malplacerede konkretion er 'fag-gudedyrkelsen', som er den dominerende 'religion' på universiteterne og skyldes den disciplinære organisering af viden. Det fører ofte til en overdreven abstraktion. Daly er meget kritisk overfor universiteterne: "Jo mere succesrige og eksklusive de disciplinære målsætninger er, jo mindre bidrager de pågældende discipliner til ægte forståelse." (Ibid., 145). Det er nogle få aspekter, de enkelte fag studerer adskilt, og de glemmer så resten, som de har abstraheret fra. Alternativet er

udvikling af en helhedsorienteret tænkning “i fællesskabets tjeneste” (Ibid., 141). De før omtalte ‘uregerlige kendsgerninger’ går netop på tværs af faggrænser, hvorfor Dalys projekt er at “overskride disciplinens grænser og anvende begreber fra biologi, historie, filosofi, fysik og teologi” og herudfra ‘rekonstruere’ teorien.

Ifølge Daly lever man altid i den fare at falde for den malplacerede konkretion. Men man kan minimere faren ved: 1) Altid at vise tilbage til det konkrete. 2) Altid at huske at tage alle Aristoteles’ fire årsagskategorier i betragtning, ikke mindst den finale. Og det er det, Daly forsøger at gøre.

Grund-metaforerne i den gamle økonomi og i den nye økologiske økonomi

Et element i Dalys arbejde med at udvikle et nyt paradigme om ligevægtsøkonomi har været en bevidstgørelse og kritik af de metaforer og fortællinger, der ligger i den økonomiske videnskabs dominerende skoler.

Økonomi har sin oprindelse i det græske ord for hus *oikos* og betød ‘at holde hus med sine ressourcer’. Det blev som tidligere nævnt for Aristoteles set som en del af samfundslivet og vævet tæt sammen med etik og politik i skabelsen af det gode samfund. I sin rekonstruktion af den økonomiske videnskab gør Daly brug af Aristoteles’ tidligere nævnte og af Karl Polanyi benyttede skelnen mellem ‘økonomia’ og ‘krematistik’. Krematistik vedrører “den gren af den politiske økonomi, der beskæftiger sig med manipulation af ejendom og formue med henblik på at maksimere den kortsigtede penge/bytteværdi for ejeren.” (Daly 1991, 159). Heroverfor har man en ‘økonomia’, som er “den ledelse af en husholdning, der sigter på at forøge brugsværdien for alle husholdningens medlemmer i det lange løb.”

Det er et eksempel på to metaforer, som Daly henter fra den økonomiske teorihistorie og bruger i opbygningen af en ny type ligevægtsøkonomi. Han beskriver således opgøret med vækstøkonomien som en slags genskabelse af det aristoteliske paradigme, en “perspektivforskydning fra krematistik til økonomia” (Ibid., 167). Den ene beskæftiger sig med bytteværdi på kort sigt, den anden med brugsværdi på lang sigt. Den ene “løsriver markedet fra samfundet og søger ubegrænset vækst” (Ibid., 180), den anden betragter markedet i lyset af samfundets behov.

Daly henter dog ikke kun inspiration fra den gamle græske økonomiske tænkning, men også fra Biblen. Generelt mener han, at man skal være forsigtig med at bruge religionen og Biblen til at legitimere økonomiske principper. Et princip, mener han dog, gælder for alle økonomier: ‘den begrænsede uligheds princip’. “Du må ikke lade ubegrænset ulighed herske i fordelingen af den private ejendomsret” (Daly 1997, 299). Dette gamle bibelske princip er udtryk for en tilstrækkelighedsfilosofi.

Vi har i den moderne økonomi behov for at institutionalisere et sådant princip efter Dalys opfattelse. Den moderne lighedsdebat har været uheldigt polariseret. På den ene fløj har man kæmpet for fuldstændig lighed, og på den anden fløj har man kæmpet for retten til ubegrænset ulighed. Der er behov for at gå fra en ubegrænset ulighed til en begrænset ulighed. Derfor er Daly optaget af fordelingsretfærdigheden og foreslår konkret i USA, at forskellen mellem maksimumsindkomsten og minimumsindkomsten højst må være ti gange.

Mange i det moderne samfund glemmer ligeledes, at forestillingen om en

vækstøkonomi historisk set er undtagelsen, mens ligevægtstilstanden er det normale: "Historisk set er den dynamiske ligevægtstilstand det normale, mens væksten er en afvigelse." (Ibid., 312).

Efter det naturvidenskabelige gennembrud i forbindelse med den industrielle revolution stod fysikken som prototypen på, hvad videnskab var. Det skete også for den økonomiske videnskab, hvor mekanik og matematik blev betragtet som både forbillede og som væsentlige redskaber. Samfundsokonomien blev set som en stor 'samfundsmaskine'. Kortfattet og symbolsk talte den berømte engelske økonom W. Stanley Jevons (1835-1882) om økonomien som 'mekanikken af nytte og egeninteresse'.

Den nye mekaniske grundmetafor for økonomien havde både ulemper og fordele. Daly ser ikke ensidigt på de negative sider, men ser også en frigørende effekt i den nye model i den samfundsmæssige situation, man stod i på det tidspunkt: "Økonomien har bidraget til at frigøre menneskene fra den hierarkiske myndighedsstruktur, samt skaffe dem flere varer og tjenesteydelser". (Daly 1991, 19). Daly har altså også øje for markedssamfundets frigørende effekter i en bestemt historisk kontekst.

I det højtudviklede samfund med store miljøproblemer er 'maskinmetaforen' imidlertid uhensigtsmæssig, hvis den økonomiske videnskab skal være med til at begrebsliggøre og løse væsentlige samfundsmæssige problemer. Over for 'maskinmetaforen' stiller Daly en 'organisme- eller livsmetafor' (Daly 1968). For ham er lighederne mellem biologi og økonomi vigtige og store. Den økonomiske proces kan med fordel sammenlignes med stofskifteprocessens genopbygning og nedbrydning af stoffer, og man kan med fordel tale om både et 'steady state' og et evolutionært aspekt i biologien og økonomien. Målet er at bevare livet, og fysisk vækst er kun formålstjenlig til en vis grænse. En forøgelse af gennemstrømningen af stof og energi kan aldrig blive et mål i sig selv, fordi det endelige fysiske output af den økonomiske proces er affald, og det er der ingen fornuft i at maksimere.

For Daly er det grundlæggende at skelne mellem en pengeøkonomi (bestående af bytteværdier) og en realøkonomi (bestående af brugsværdier) og sprænge den snævre 'maskin-metafor', som netop er opstået ved at se bort fra realøkonomien og kun se på pengeøkonomien. Den økonomiske proces er en dobbeltproces. Den består af en cirkulær strøm af bytteværdier, der er koblet på en lineær fysisk strøm af stof-energi, som ikke er cirkulær. Disse processer er relateret til hinanden og kan ikke reduceres til hinanden. De to begreber for økonomi (brugs- og bytteværdi) er begge abstraktioner fra den samme virkelighed og fortæller forskellige ting.

Hvis man ser økonomi som spørgsmålet om pengeværdiernes cirkulation og ser bort fra økonomiens fysisk-økologiske side, ignorerer man visse ting og problemstillinger. Hvis man inddrager den fysisk-økologiske side, melder der sig andre spørgsmål.

Økonomien kan beskrives som en fysisk-økonomisk proces, hvor stof/energi ændrer tilstandsform fra en tilstand af lav entropi til en tilstand af højere entropi. Det, der sker i den økonomiske proces, er, at mængden af fri energi bliver forvandlet til en mængde af mindre fri, bundet energi, dvs. at entropien bliver forøget. Entropibetragtningen betyder, at man må tænke på knaphed på en helt ny måde i økonomien. I den etablerede økonomi opererer man kun med et relativt knaphedsbegreb, hvor entropisynsvinklen lægger op til en absolut

knaphedsbetragtning.

Hvis man lægger vægt på den fysiske side, er man opmærksom på de fysiske grænser for økonomien. Omvendt, hvis man nedtoner den fysiske side, ser man ikke grænser for økonomiens omfang og ser BNP som mål for velstand. Og hvis man ser fysiske grænser for vækst, bliver man også opmærksom på fordelingsproblemerne i forbindelse med den økonomiske proces, hvorimod fordelingsproblemet bliver mindre vigtigt, hvis man tror på ubegrænset vækst.

Daly opstiller andre grundlæggende modeller (metaforer) for synet på økonomi: 1. På den ene side 'en tomverdens-økonomi', hvor input og output til og fra økonomien kan være ubegrænset, hvor modellen for økonomien ses som en kasse, der svæver i det uendelige rum. 2. På den anden side en 'fuld-verdensøkonomi', hvor input og output i stigende grad begrænses af nedslidning og forurening af et begrænset miljø, en model hvor økonomien ses som et delsystem, der er begrænset af et endeligt økosystem, en kasse der befinder sig inden for en større kasse.

Daly bruger Kenneth Bouldings (1966) billeder med 'cowboy'- økonomien og 'rummands'- økonomien og arbejder videre med billed-dannelsen: "Vi er ikke cowboyer, for den eksisterende økonomiske størrelsesorden er langt fra negligerbar i forhold til miljøet. Men vi er heller ikke rummænd, eftersom de fleste af økosystemets materie/energi-transformationer ikke er underlagt menneskelig kontrol, hverken gennem prismetik eller central planlægning." (Daly 1997, 90). Daly mener altså, at vi befinder os i en mellemtilstand: "Mellem cowboy- og rummandsøkonomierne findes der en hel række 'elefant-i-en-porcelænsbutik-økonomier', hvor størrelsesordenen er af stor betydning." (Ibid., 90)

Fra markedsøkonomi til fællesskabets økonomi

Et af de store problemer er efter Dalys opfattelse en manglende bevidsthed om, hvad et marked er, og hvad et marked skal løse. Markedet er uden tvivl en meget effektiv institution til at fordele ressourcerne igennem konkurrence og profit. Men markedet er altid en historisk og politisk konstrueret institution. Og i dag gælder det om at omstrukturere markedet, at skabe nogle andre rammer for det, så det bliver bedre til at løse de påtrængende miljømæssige og sociale problemer.

Hvis markedet får lov til at virke i sig selv uden bevidst skabte politiske rammer, har det nogle svagheder og tendenser til at ophæve sig selv. Det vil skabe nogle eksternaliteter, det har tendens til at skabe monopoler og vil desuden tendere imod at ødelægge samfundsmoralen. Markedet er ifølge Daly i virkeligheden kun rigtig godt til at løse allokeringproblemet ved at fremskaffe nødvendig information og det nødvendige initiativ. Men markedet kan ikke løse det, Daly kalder omfangsproblemet, dvs. sætte grænser for den samlede økonomis størrelse i forhold til det økologiske system, eller klare indkomstfordelingsproblemet, dvs. sikre en retfærdig fordeling. Det er ligesom omfangsproblemet et politisk problem.

For Daly er det helt centralt, at "Markedet ikke er hele samfundet, og det rette instrument til gennemførelsen af samfundets målsætninger" (Daly 1991, 27). Daly vil ikke alene skelne mellem kapitalistiske og socialistiske økonomier, men taler om en tredje model, som han mener eksisterer mellem de to systemer. Den betegner han som en 'fællesskabsøko-

nomi' i modsætning til en ren markedsøkonomi.

I hans opfattelse af 'fællesskabsøkonomi' ligger ikke en fornægtelse eller ophævelse af markedet, således som mange marxister har foreslået. Han taler tværtimod om "at markedsanalysen kan fortsat spille en særdeles vigtig rolle inden for en kontekst, der anskuer det som økonomiens formål at tjene samfundet." (Ibid., 33). Samfundet skal med andre ord ikke tjene markedet, men markedet skal tjene samfundets klart opstillede politiske målsætninger.

Der er sket det, at "fællesskabet er netop den side af virkeligheden, der mest vedholdende er blevet abstraheret fra i den moderne økonomi", og Dalys mål er at lave en ny metafor, en ny model for denne del af virkeligheden. Han taler derfor om at "genindsætte denne afgørende side af virkeligheden" (Ibid., 58).

Med nogle andre udtryk kan man sige, at det Daly gør, er, at han dekonstruerer markedsbegrebet og rekonstruerer det i en ny kontekst. Han kaster det ikke bort, men giver det en anden ramme at fungere i. Det er den kreative teoretiker, som analytisk kan skille begreberne ad og bagefter samle dem og opbygge et nyt begrebsapparat.

Med industrialismens og kapitalismens fremkomst skete et opbrud i de tidligere sociale strukturer, og de nye økonomiske forestillinger, som da opstod, var også et led i konstruktionen af en ny social virkelighed. Daly beskriver kortfattet denne reduktionsproces med henvisning til Karl Polanyis (1957) analyse. "Jorden blev løsrevet fra naturens totalitet og behandlet som en handelsvare. Arbejdstiden eller arbejdet blev løsrevet fra livet og behandlet som en vare, der kunne vurderes og udveksles alt efter udbud og efterspørgsel. Kapitalen blev løsrevet fra den sociale arv og blev ikke længere behandlet som en kollektiv fædrearv, men som en kilde til arbejdsfri indtægt for individer, der kunne udveksles med andre værdier." (Daly 1991, 78).

For Daly er økonomi ikke et mål i sig selv, men et middel til realisering af det samfundsmæssige fællesskab, derfor betegnelsen fællesskabsøkonomi. Hvor den etablerede økonomi er optaget af at opstille en model, der bygger på bytteværdierne, er Dalys model for en ligevægtsøkonomi en model for realøkonomien, et begreb om den fysiske verden.

I den etablerede vækstøkonomi har man nogle bestemte baggrundsantagelser (metaforer) om naturen og mennesket: Naturen bliver kun betragtet som råmateriale og produktionsfaktor og ikke som noget med en værdi i sig selv, som en levende organisme med sine egne balancer, kredsløb og formål. Samtidig har man et menneskebillede, der siger, at mennesket også kun bliver opfattet som en produktionsfaktor og forbruger, der er endimensionalt ledet af materiel nytte med uendelige materielle behov.

Disse to baggrundsantagelser betyder, at naturopfattelsen giver mulighed for en uendelig økonomisk vækst, og menneskeopfattelsen indebærer, at økonomisk vækst er ønskelig.

Heroverfor stiller Daly som sagt nogle alternative baggrundsantagelser: 1. At der bla. på grund af entropiloven ikke alene findes en relativ knaphed, men også en absolut knaphed på naturressourcer, som ikke lader sig overvinde ad teknologisk vej. 2. At mennesket har begrænsede absolutte behov og ubegrænsede relative behov og bliver set som et kollektivt levende, modsætningsfyldt, multidimensionalt væsen, der er forbundet med naturen.

Disse to grundantagelser betyder, at der findes fysiske grænser for vækst, hvilket peger på nødvendigheden af at finde en form for fysiske grænser for ligevægt eller balance i forhold til naturen. Og i menneskeopfattelsen ligger en antagelse om nogle moralske grænser for vækst. Hvilket også peger i retning af ønskeligheden af at finde en balance eller ligevægt.

‘Homo Economicus’ eller ‘Mennesket i fællesskabet’

I stedet for det traditionelle økonomiske menneskebillede ‘homo economicus’ opstiller Daly en anden model eller et andet billede, ‘mennesket-i-fællesskabet’ (‘person in community’). Han mener, at “mennesker fundamentalt er sociale” (Ibid., 187).

Faren ved modeller og specielt ‘homo economicus’ er, at “det billede er en radikal abstraktion fra den sociale virkelighed”. Det er ikke hele virkeligheden. “Det begynder uundgåeligt at fungere som en norm, som virkeligheden derpå tilpasses med strategier, man har afledt af modellen” (Ibid., 185). Sådan bruger økonomer deres modelværktøj. Det er ikke blot et redskab til at få indsigt om virkeligheden. De forsøger også ved brugen af modellerne at være medproducenter af en virkelighed efter deres modellers præmisser. De forsøger at omdanne menneskene til ‘homo economicus’er’.

Dette konstruktivistiske syn på den økonomiske teori er centralt i Dalys analyse: “den individualistiske model i den økonomiske teori fører til, at man anbefaler strategier, der svækker de eksisterende sociale relationer.” (Ibid., 186). “Den økonomi, der baserer sig på homo economicus som et individ, der drives frem af egeninteresse, anbefaler en politik, der uundgåeligt river eksisterende sociale relationer i stykker.” (Ibid., 187).

Daly er fuldt ud klar over, at modellen eller metaforen ‘mennesket-i-fællesskabet’ også er en abstraktion. Den dækker heller ikke hele virkeligheden. Den har negligeret “det politiske menneske”, “viljen til magt” (Ibid., 207) og ligeledes “viljen til at yde ofre” (Ibid., 210) samt den stærke menneskelige tendens til “at opdele verden i os og dem” (Ibid., 213), hvor “følelser for et fællesskab bliver fjendskab imod et andet”. “Viljen til magt, offerviljen og andre egenskaber ved menneskene som der abstraheres fra i modellen om mennesket i-fællesskabet er af meget stor betydning” (Ibid., 213).

Fællesskab og samfund hører normalt sammen. Daly kalder fællesskabet “en af samfundets former” (Ibid., 195). Men et samfund kan være så upersonligt, at det mangler fællesskab. Et samfund kan kaldes et fællesskab hvis:

“1. Dets medlemmer i udstrakt grad deltager i de beslutninger, som styrer dets liv. 2. Samfundet som helhed tager ansvaret for medlemmerne, og 3. Dette ansvar også omfatter respekt for disse medlemmers forskellige identiteter.” (Ibid., 196)

Efter den definition kan man tænke sig et totalitært samfund, men ikke et totalitært fællesskab. Fællesskab bliver her defineret som et ‘gradsspørgsmål’, hvor det gode fællesskab er defineret som noget, der på en gang sikrer deltagelse, kollektiv ansvarlighed og individuel autonomi. Med en sådan forståelse af fællesskab er målet naturligt, at samfundene “bliver mere fællesskabsprægede.” Og “fællesskabets økonomi er en økonomi, der fremmer denne udvikling” (Ibid., 196.) Daly mener, at der må være en tæt sammenhæng mellem økonomi og politik. ‘Et politisk fællesskab’ kan ikke trives, hvis det ikke kan udøve en betydelig kontrol over sit økonomiske liv. Derfor mener han, at en politisk decentralisering må sammenbindes

med en økonomisk. Han taler om, at “vores nuværende juridiske system bør decentraliseres, når det gælder økonomiske spørgsmål, men det bør opretholde sin nuværende grad af centralisering, når det drejer sig om borger- og menneskerettigheder.” (Ibid., 199). Her forsøger han at forene et liberalt og et kommunitaristisk synspunkt. Han går ind for en udstrakt selvbestemmelse til lokalsamfund på de fleste områder. Spørgsmål om de fundamentale rettigheder bør dog være staternes sag, herunder også spørgsmål om en garanteret mindsteindtægt.

Definitionen på en ligevægtsøkonomi

Dalys begreb for en ligevægtsøkonomi er et fysisk begreb. Det er en økonomi med konstant lager (“stocks”) af mennesker, produkter skabt af mennesker (fysisk rigdom) opretholdt på et ønsket niveau med den mindst mulige gennemstrømning af stof og energi (“flow”) for at opretholde den valgte lagerbestand (“stock”) af mennesker og produkter.

Det, der sker ved en almindelig økonomisk vækstproces, er, at man forsøger at øge nytten ved både at øge gennemstrømningen og lageret. Men forsøget på at maksimere nytten i en ligevægtsøkonomi skal ske inden for en valgt lagerbestand, hvor man igennem teknologisk udvikling er i stand til at forøge vedligeholdelseeffektiviteten ved at stræbe efter at minimere gennemstrømningen.

En ligevægtsøkonomi kræver derfor andre institutionelle strukturer end en vækst-økonomi, for at målsætningerne om bæredygtighed, behovstilfredsstillelse og retfærdighed kan opfyldes. Der må etableres: 1. En institution for stabilisering af kapitalbeholdningen, 2. en institution til stabilisering af befolkningstallet og 3. en fordelingsinstitution, der begrænser uligheden.

Bæredygtighed opnås kun, hvis der politisk sættes grænser for den gennemstrømning af stof og energi, som går fra naturen ind i det økonomiske system, således at kapitalbeholdningen kan stabiliseres. Politisk må man vælge, på hvilket niveau samfundets kapitalformue (“stocks”) skal befinde sig i en ligevægt. Det sker ved at opstille nogle politiske kvoter for benyttelsen af forskellige naturressourcer. Herefter overlades det til markedet nærmere at fordele de kvoter af stof og energi, det politiske system har bestemt sig for at bruge.

Men herudover foreslår Daly også etablering af en befolkningsinstitution, der kan sikre at befolkningstallet stabiliseres ved udstedelsen af omsættelige fødselstilladelser. Og retfærdighed kan heller ikke skabes af markedet, men må skabes igennem opstilling af politiske normer for minimumsindkomster samtidig med maksimumsgrænser for formuer.

“Fordelingsmæssig retfærdighed, økologisk balance og befolkningskontrol er spørgsmål, der er for vigtige til at blive overladt til at blive bestemt af et marked, som ganske simpelt er ude af stand til at tage bevidst hensyn til sådanne omkostninger, fordi de omkostninger sædvanligvis ikke er synlige, men forsinkede, og de falder hovedsaglig ikke på beslutningstageren. De indeholder tidshorisonter og interdependens-horisonter, der ligger ud over dem, der gælder for rationelle individer, der handler uafhængigt af hinanden.” (Daly 1977, 89, egen overs.).

For Daly hænger de tre institutioner sammen. Ressourcekvoteinstitutionen kan ikke tænkes, uden at man samtidig laver en komplementær fordelingsinstitution. I sig selv vil en

ressourcekvote-institution skærpe konflikten mellem arbejde og kapital. Og en fordelingsinstitution kræver en begrænsning af befolkningen.

Generelt kan man sige, at fordelingsproblemets stigende betydning er tæt og logisk kædet sammen med forsøget på løsning af vækstproblemet. "Vi kan ikke foretage en omlægning fra vækst til dynamisk ligevægt uden netop at begrænse uligheden". (Daly 1997, 307). Og betragtninger om en minimumsindkomst må nødvendigvis hænge sammen med parallelle forestillinger om en maksimumsindkomst: "I en ligevægtsøkonomi må de fattige blive fattigere, hvis de rige bliver rigere ikke blot relativt, men også absolut." (Ibid., 295).

Vækst kan betragtes som et forsøg på at skjule og undlade at tage fordelingsproblemet alvorligt. Eller man kan også sige, at man forsøger at komme ud af fordelingsproblemet og fordelingskampen på en let måde igennem vækst. Hvis alle blot kan få lidt mere, gør det ikke noget, at uligheden bliver opretholdt.

Dalys tanke om en garanteret mindsteindkomst hænger tæt sammen med hans syn på retfærdigheden som et andet og højere mål end ligheden. En ubegrænset ulighed er uacceptabel. Den vil betyde, at samfundet vil miste sin sammenhængskraft, men en fuldstændig lighed er heller ikke ønskelig, men tyrannisk, da mennesker faktisk er forskellige. Man må have en begrænset ulighed, en ulighed der er retfærdig, og det sikrer en garanteret mindsteindkomst. "Målet for en fællesskabsøkonomi er ikke lighed, men begrænset lighed. Fuldstændig lighed er den kollektivistiske fornægtelse af ægte forskelle i samfundet. Ubegrænset ulighed er individualisternes fornægtelse af sammenhængen og den ægte solidaritet i samfundet." (Daly 1990, 331, egen overs.). Det er også et tegn på at fællesskabsøkonomien er et forsøg på at skabe en ny økonomi mellem den liberale og den socialistiske.

Hvordan skal man fortolke Dalys tre institutioner? Daly siger, at de egentlig er konservative: "Disse institutioner bygger på det eksisterende system af priser og privat ejendomsret og er således fundamentalt konservative" (Daly 1977, 51, egen overs.). Men omvendt kan man også sige, at med hans politisk bestemte grænser for omfang og indkomst, sætter han nogle nye grænser for markedet, som har fået nogle til at se ligevægtsøkonomien som et planøkologisk system. Daly siger selv, at det hverken er kapitalistisk eller socialistisk, men ser det som en tredje model. Både kapitalismen og socialismen har været enige om betydningen af vækst.

Det er institutioner, der nemlig tillader at skabe en stabilitet på makroplanet, og samtidig er åbne over for en variabilitet på mikroplanet. Ved at opstille grænser og kontrol på makroplanet kan man netop skabe et rum for ubestemthed, nyskabelse og frihed for de enkelte individer på mikroplan. Der kan man med rette sige, at ligevægtsøkonomien er en dynamisk økonomi, fordi muligheden for variation og fornyelse egentlig bliver større end i en vækstøkonomi. Med vækst bliver en del af forandringen rent kvantitativ, mens forandring i en ligevægtsøkonomi i højere grad er tvunget til at være kvalitativ.

Daly understreger også sammenhængen mellem institutionelle ændringer og holdningsændringer. I sig selv kan disse tre institutioner ikke skabe en ligevægtsøkonomi. Der må også holdningsændringer til ('moralisk vækst'). "Institutionelle ændringer er nødvendige, men utilstrækkelige. Moralisk vækst er også nødvendig, men utilstrækkelig. Begge tilsammen

er nødvendige og tilstrækkelige, men institutionelle ændringer er relativt underordnede sammenlignet med de fornødne ændringer i værdier.” (Ibid., 75, egen overs.).

Et paradigmeskifts altomfattende effekter

På paradigmeplanet repræsenterer Dalys økologiske økonomi et paradigmeskift i forhold til den neo-klassiske økonomi. Daly påpeger, at paradigmeskift viser sig ved ændringer af sprog og metaforer på det præ-analytiske plan. Det vil sige ændringer i de grundlæggende billeder af mennesket, samfundet og naturen.

Daly argumenterer for, at økonomi er mere end markedsøkonomi. Han opstiller et nyt, spændingsfyldt og flerdimensionalt økonomibegreb udspændt i en række dualismer. Økonomi har både noget at gøre med: 1. Marked - og moral 2. Marked - og fællesskab og 3. Krematistik - og Økonomia.

Fejlen ved den moderne markedsøkonomi er, at den ikke vil vedkende sig nogle forudsætninger, grundlag og grænser i forhold til samfund og natur, og at der mangler et politisk fællesskab til at sætte disse grænser. Markedet er blevet et mål i sig selv og ikke et afgrænset middel og område i samfundet.

Markedsmekanismen i sig selv er et udmærket instrument. Men en markedsøkonomi må for at fungere indlejres i en fællesskabsøkonomi, en moralsk økonomi, en ligevægtsøkonomi eller en bæredygtig udviklingsøkonomi, der for Daly alle er synonyme begreber, der blot fremhæver forskellige aspekter af denne nye økonomi. Daly foreslår ikke en ophævelse af dualismerne og spændingerne, men en anden værdisætning, således at moral, fællesskab og økologisk bæredygtighed opprioriteres i forhold til markedet.

Metodisk betyder det et paradigmeskift, at man anerkender eller ser et nyt problem, der vender op og ned på ens problemforståelse (skaber en anden rangorden), hvilket viser sig i, at man vender om på sine variable i den teoretiske model.

Accepten af begrebet ‘bæreevne’ betyder en perspektivforskydning fra krematistik til økonomia (Daly 1991, 167). Det er at fremhæve et nyt problem, som ikke optræder som problem i den neoklassiske teori. Metodisk betyder det, at man vender helt om på faktorerne i den økonomiske model. I den neoklassiske standardteori går man ud fra nogle ikke-fysiske kvalitative betingelser (teknologi, præferencer og indkomstfordeling) og ser så på, hvorledes de fysiske variable kan tilpasses en ligevægt, som de ikke-fysiske parametre angiver. I den bæredygtige udviklingsøkonomi er det omvendt. Her spørger man om, hvorledes de ikke-naturmæssige variable (teknologi, præferencer, fordeling og livsstil) kan bringes i en holdbar og retfærdig ligevægt med det komplekse biofysiske system. De fysiske kvantitative størrelser er det givne, og de ikke-fysiske, kvalitative livsmønstre er variable.

Endvidere er et paradigmeskift karakteriseret ved at skifte baggrundsantagelser, dvs. opfattelser af mennesker og natur. Her argumenterer Daly for, at der i naturen findes fysiske grænser for vækst, og at der i mennesket findes ‘moralske grænser’ for vækst.

Metodisk illustrerer Dalys analyser, hvad der kendetegner en kreativ paradigmeskaber. Evnen til at bruge, udvikle og kombinere ‘gamle’ metaforer fra et fags teorihistorie og sætte dem ind i en ny kontekst og dermed skabe nye metaforer.

Dalys ligevægtsøkonomibegreb er således skabt af elementer fra Aristoteles’

økonomia-begreb, John Stuart Mills (1806-1873) forestilling om 'stationary state', elementer fra Karl Marx (1818-1873) og Karl Polanyi (1886-1964)(varegørelsesprocessen), Thomas Malthus' (1766-1834) befolkningsteori samt en kombination af teoretiske nydannelser hos økonomerne Irving Fisher (1867-1947) (indkomstbegrebet), Kenneth Boulding (1919-1993)(nationalregnskab og stock-flow-model) og Nicholas Georgescu-Roegen (1906-1994) (termodynamikkens betydning). Daly knytter altså på en gang an til den gamle opfattelse af økonomi som en moralsk videnskab og nye teoretiske indsigter hos en række moderne økonomer omkring opfattelsen af økonomiens forhold til vækst og natur.

Det særlige ved Dalys analyse er, at han behandler forholdet mellem videnskab og religion. For ham er det nødvendige paradigmeskift i økonomien intimt forbundet med ændring i synet på nogle grundlæggende værdier. Videnskabsteoretikeren Thomas S. Kuhn (1955) (1923-1996) påpegede også troens betydning for paradigmeskift, omend ikke i en specielt religiøs forstand.

For Daly at se må forholdet mellem videnskab og religion nytænkes. Den videnskabelige verden er præget af det, han kalder 'en materialistisk kosmologi', der betragter livet i kosmos som en absurd tilfældighed. Formål og bevidsthed om værdi er kommet ind i menneskenes verden uden sammenhæng med resten af verden.

Heroverfor knytter Daly og Cobb Jr. an til Whiteheads procesfilosofi. De mener, der er behov for en biosfærisk vision. De forsøger at opstille en form for biosfærisk perspektiv, som på den ene side distancerer sig fra en økosofisk opfattelse og på den anden side fra en ren antropocentrisk opfattelse, dvs. en opfattelse som kun ser mennesket i centrum. De erklærer sig som teistiske (Guds-centreret) kristne og forsøger derved at forene teocentrismen med et biosfærisk perspektiv. Her går den væsentlige skillelinie ikke mellem menneskene og de andre dyr, men mellem Gud og skabningen.

For Daly betyder det, at der er behov for at formulere det, han kalder en "mere sammenhængende kosmologi". Hvis det ikke lykkes, mener han ikke, det vil være muligt at foretage den omvæltning, vi har brug for.

Daly antager, at mennesket grundlæggende følelsesmæssigt er forbundet med naturen og derfor kan mobiliseres til at forsvare den. Hans enkle spørgsmål i forhold til, om det vil lykkes at forhindre store økologiske katastrofer, er: Kan man forestille sig, at vi som mennesker vil kæmpe for noget, vi ikke er forbundet med, og som vi ikke elsker. Nej. Vi vil ikke kæmpe for noget, vi ikke elsker.

Litteraturliste:

Aristoteles: (1946) *Statslære*, overs. af W. Norvin og P. Fuglsang, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.

Boulding, Kenneth (1966) "The Economics of the Coming Spaceship Earth" i *Environmental Quality in a Growing Economy*. (ed.) Henry Jarrit, John Hopkins Press.

Daly, H.E.: (1968) "On Economics as a Life Science" i *Journal of Political Economy*. vol. 76, 392-406.

Daly, H.E. (ed.): (1973) *Steady-State Economy*, W.E. Freeman and Company, San Francisco.

Daly, H.E.: (1977) *Steady-State Economics. The Economics of Biophysical Equilibrium and Moral Growth*,

Daly, H.E. & J.B. Cobb, Jr.: (1990) *For The Common Good. Redirecting the Economy towards Community, the Environment and a Sustainable Future*, Green print, London.

Daly, H.E. & J.B. Cobb, Jr.: (1991) *Det fælles bedste. En økologisk økonomi for fællesskab og fremtid*,

W.H.Freeman

Hovedland, Gylling,

- Daly, H.E.: (1992) "Allocation, distribution, and scale: towards an economics that is efficient, just and sustainable" i *Ecological Economics*, 6, 185-193.
- Daly H.E.: (1997) *Efter væksten. Den bæredygtige udviklings økonomi*, Hovedland, Gylling.
- Fischer, Irving (1906) *The Nature of Capital and Income*, London, Macmillan
- Furkiss, Victor (1974) *The Future of Technological Civilization*, Brazillier, New York
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1971) *The Entropy Law and the Economic Process*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Kern, William: (1983) "Returning to the Aristotelian Paradigm: Daly and Schumacher" i *History of Political Economy* vol. 15. no. 4, 501-512.
- Klamer, Arjo and Thomas C. Leonard: (1994) "So what's an economic metaphor?" i Philip Mirowski (Ed.) *Natural images in economic thought. "Market read in tooth and claw"*, Cambridge University Press.
- Kuhn, Thomas S. (1995) *Videnskabens revolutioner* 2.udg. Fremad, København
- Lakoff, Georg & Mark Johnson: (1980) *Metaphors We Live by*, University of Chicago Press.
- Lakoff, Georg: (1987) *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press.
- Lakoff, George: (1996) *Moral Politics. What Conservatives Know That Liberals Don't*, The University of Chicago Press.
- McCloskey, Donald N.: (1986) *The Rhetoric of Economics*, Harvester Press, Sussex.
- McCloskey, Donald N.: (1990) *If You're So Smart. The Narrative of Economic Expertise*, The University of Chicago Press.
- McCloskey, Donald N.: (1994) *Knowledge and Persuasion in economics*, Cambridge University Press.
- Pepper, Stephen C.: (1942) *World Hypotheses. A Study in Evidence*, University of California Press.
- Polanyi, Karl (ed.): (1957) *Trade and Market in Early Empires. Economies in History and Theory*, The Free Press, New York.
- Polanyi, Karl: (1977) *The Livelihood of Man*, Academic Press.
- Schön, Donald A.: (1963) *Displacement of Concepts*, Tavistock, London.
- Simon, Herbert W. (ed): (1990) *The Rhetorical Turn: Invention and Persuasion in the Conduct of Inquiry*, The University of Chicago Press.
- Vor Fælles Fremtid. *Brundtland-kommissionens rapport om miljø og udvikling*. 7. opl. (1991), FN-forbundet og Mellemlfolkeligt Samvirke, København.
- Weisskopf, Walter A.: (1979) "The Method is the Ideology: From a Newtonian to a Heisenbergian Paradigm in Economics" i *Journal of Economic Issues* vol. XIII. No. 4, 869-884.

Artikel i Kritik af den økonomiske fornuft : en antologi. red. / Fenger-Grøn, Carsten : Kristensen, Jens Erik (red.). Kbh. : Hans Reitzel, 2001. s. 161-189.

